

32. *Дорошенко В.* Памяті Наталя Вахнянина (З приводу 30-ліття смерти) / Володимир Дорошенко // Життя і Знання. — Львів, 1938. — Ч. 3. — С. 69—70.
33. *Дорошенко В.* Памяті Симона Петлюри (З нагоди десятиліття смерти) / Вол. Дорошенко // Життя і Знання. — Львів, 1936. — Ч. 5. — С. 130—131.
34. *Дорошенко В.* Памяті старого Тарасівця (З нагоди відкриття пам'ятника д-рові Іванові Липі у Винниках) / Вол. Дорошенко // Новий Час. — Львів, 1937. — Ч. 112. — С. 6.
35. *Дорошенко В.* Пантелеймон Куліш (1819—1897) (У сорокліття смерти) / Вол. Дорошенко // Життя і Знання. — Львів, 1937. — Ч. 2. — С. 41—42.
36. *Дорошенко В.* Пізнаваймо життя наших великих! (З нагоди ювілею О. Кобилянської) / Володимир Дорошенко // Літературно-науковий додаток «Нового Часу». — Львів, 1938. — Ч. 49. — С. 1.
37. *Дорошенко В.* Родина Русових (З приводу 80-ліття Софії Русової) / В. Дорошенко // Життя і Знання. — Львів, 1936. — Ч. 2.
38. *Дорошенко В.* Розстріляні українські письменники / Володимир Дорошенко // Життя і Знання. — Львів, 1935. — Ч. 2. — С. 57—58.
39. *Дорошенко В.* Самійленко Володимир / Володимир Дорошенко // Життя і Знання. — Львів, 1935. — Ч. 7/8. — С. 193.
40. *Дорошенко В.* Степан Васильченко (1878—1932) / Вол. Дорошенко // Життя і Знання. — Львів, 1931/1932. — Ч. 14. — С. 423—425.
41. *Дорошенко В.* Тимотей Бордуляк (З приводу смерті письменника) / Володимир Дорошенко // Життя і Знання. — Львів, 1936. — Ч. 11. — С. 306.

Анатолій Нашкерський

ПОГЛЯДИ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА

НА ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті проаналізовано теоретичні погляди Сергія Єфремова на журналістику, його розуміння напрямів розвитку, стратегічних і тактичних завдань, внутрішніх закономірностей функціонування системи української преси на межі ХІХ—ХХ ст.

Ключові слова: *Сергій Єфремов, історія журналістики, система української преси, періодика.*

В статті проаналізовані теоретичні погляди Сергія Єфремова на журналістику, його розуміння напрямів розвитку, стратегічних і тактичних завдань, внутрішніх закономірностей функціонування системи української преси на рубежі ХІХ—ХХ вв.

Ключевые слова: Сергей Ефремов, история журналистики, система украинской прессы, периодика.

The article is devoted to the analysis of S. Efremov's theoretical views on journalism, his understanding of development trends, strategic and tactical objectives, and internal functioning mechanism of Ukrainian press system at the turn of XIX and XX centuries.

Key words: Sergij Efremov, journalism history, system of Ukrainian press, periodicals.

Сучасні дослідники історії вітчизняної журналістики витворили своєрідний канон з відомих громадських діячів, визнаних авторитетів — літераторів, критиків, публіцистів, які на зламі ХІХ—ХХ ст. зробили перші теоретичні спроби осмислити проблеми зародження, функціонування та розвитку українських періодичних видань, оцінити їхній вплив на політичні, економічні та соціальні процеси, що відбувалися тоді в Україні по обидва боки Збруча.

Сьогодні думки Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, С. Єфремова, В. Леонтовича, О. Маковея, І. Франка, Є. Чикаленка та інших тогочасних діячів є наріжним каменем для розуміння специфічних журналістських явищ тієї епохи: теорії й практики журналістики в історичному аспекті, типології видань, майстерності й змагання різних підходів до організації системи періодики, обґрунтування її мети, стратегічних і тактичних завдань.

Аналіз періодичних видань означеного періоду, наукові праці дослідників дають підстави стверджувати, що на початку ХХ ст. виразно виокремилися три потужних напрями української журналістики, репрезентантами яких були І. Франко, М. Грушевський та С. Єфремов. І якщо науковому спадку перших двох діячів журналістикознавці приділили багато уваги (грунтовні праці І. Курганського, М. Нечиталюка, В. Різуна, Т. Трачук та ін.), то теоретичний доробок С. Єфремова досліджується досить спорадично та схематично.

Можна вважати, що започаткував наукове дослідження творчості С. Єфремова І. Франко. Його стаття «Принципи і безпринципність», яка розпочинає рубрику «Дискусії» у «Літературно-Науковому Вістнику» (1903), присвячена першому серйозному літературно-критичному трактатові Єфремова «В поисках новой красоты (Заметки читателя)». І. Франко у своїй статті окреслив естетичну позицію С. Єфремова, його погляди на завдання преси, вказав на теоретичні хиби молодого публіциста й літературного критика [18].

Певний внесок у вивчення творчої спадщини С. Єфремова належить академікові А. Кримському. У статті, присвяченій літературній діяльності С. Єфремова, автор уперше поставив питання про вивчення його журналістської діяльності, подав у хронологічній послідовності перелік майже всіх періодичних видань, у яких С. Єфремов брав участь або редагував, та зібрав усі його псевдоніми і криптоніми [9]. Важливою заслугою Кримського є робота над покажчиком праць Єфремова, в який він умістив лише найголовніше з написаного до 1919 р. [10]. Дослідження журналістської спадщини, розпочате А. Кримським, продовжив П. Голубенко. У діаспорному журналі «Сучасність» він спробував проаналізувати проблематику, тематичне й ідейне багатство публіцистики, редакторську роботу С. Єфремова, виділив найважливіші етапи в діяльності Єфремова-журналіста [1].

На початку 90-х рр. ХХ ст. в Україні настав новий період зацікавлення постаттю С. Єфремова. Публікуються матеріали, що десятками років відлежувалися у спецархівах, — невідомі статті, епістолярна та наративна спадщина. 1993 р. вийшов із друку збірник літературно-критичних статей С. Єфремова, який упорядкувала та написала передмову й примітки Е. Соловей [6]. Упорядник завдяки нетрадиційному підходу зуміла по-новому глянути на літературно-публіцистичний доробок С. Єфремова, проаналізувала глибинні психологічні підстави його розуміння творчого процесу.

Святкування 125-річного ювілею М. Грушевського поставило на порядок денний і питання дослідження журналістсько-редакторської та видавничої діяльності С. Єфремова. У статті «Михайло Грушевський та Сергій Єфремов: дві концепції української журналістики» автор спробував схематично окреслити погляди цих двох діячів на журналістику. Однак увага акцентувалася на змаганнях Грушевського та Єфремова за вплив на формування системи української преси в Україні на початку ХХ ст. [11].

Серед найновіших серйозних досліджень привертає увагу монографія «Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства». Один з авторів, Тетяна Трачук, приділила достатньо уваги поглядам С. Єфремова на журналістику, але знову ж через призму полеміки між С. Єфремовим та М. Грушевським [13].

Таким чином, можна констатувати, що маловивченим аспектом творчої діяльності С. Єфремова є його теоретичні погляди на

журналістику, завдання системи української преси на етапі становлення на початку ХХ ст.

Мета цієї статті — довести, що С. Єфремов створив і науково обґрунтував теоретичну концепцію функціонування системи української преси на зорі ХХ ст. Ця публікація є важливою для дослідників вітчизняної преси, бо дає ключ до розуміння глибинних системних внутрішніх процесів, що відбувалися у періодиці, особливо впродовж 1905—1907 рр. — періоду високого злету й стрімкого краху.

Свої теоретичні розмірковування стосовно журналістики як специфічного виду творчості, призначення та значення її для українського руху С. Єфремов виклав у літературно-критичних статтях, газетно-журнальних кореспонденціях, оглядах, наукових розвідках, листуванні, щоденниках тощо. Поряд із публікаціями, де Єфремов принагідно робив висновки або давав оцінки, є низка вагомих праць, у яких він теоретично обґрунтував напрями розвитку, стратегічні й тактичні завдання, внутрішні закономірності функціонування системи української преси на межі століть. Серед них: «Полеміка київських часописів з приводу українського питання» (1896), «Огляд українського письменства», «В поисках новой красоты (Заметки читателя)» (обидві — 1902), «Критика sui generis», «Правда і наука sui generis» (обидві — 1903), «На мертвой точке (Заметки писателя)» (1904), «Литературный Бонавентура» (1905), «Відгуки з життя та письменства» (1906), «Відгуки з життя і письменства» (1907), «Украинская жизнь и литература в 1907 г.» (1908) та ін.

Засадничим естетичним принципом єфремовської теорії журналістики є «глибокий і непідкупний демократизм». С. Єфремов роз'яснює суть цієї домінанти: «...оце основна риса нашого письменства, яка червоною ниткою переходить через усю його історію, аж до останніх часів його поневолення; вона, ця риса, не дала йому загинути і перевела цілим через усі поневіряння по митарствах російського життя. Обертаючись до народу, до трудящих людей, що в поті чола заробляли на мізерне існування, наше письменство кликало їх без упину вперед, малювало блискучі надії майбутнього життя, вдаряло на сучасний лад, виставляючи напоказ та суд прилюдний болячки його та виразки» [14, с. 126]. На його думку, політичні, економічні та соціальні обставини в Україні склалися так, що

відроджена преса на початку ХХ ст. апріорі повинна мати демократичний характер. «Це тому хоча б, — розмірковував С. Єфремов, — що тільки той був справді заінтересований в народженні преси українською мовою, хто волів для того народу працювати, а значить eo spigo вже стояв на демократичному ґрунті» [15, с. 102].

Може здатися, що цей принцип ставить українську пресу у тісні рамки одноманітності, в яких немає місця іншим думкам, незалежності та свободі слова в сучасному розумінні. С. Єфремов усвідомлював цю важливу проблему й дав свій спосіб її розв'язання, передбачаючи, що існуватимуть різні прояви демократизму, усякі варіації його відповідно до принципів того гурту людей, що випускатиме друкований орган. «Та навіть більше — цілком однакова позиція для всіх органів преси не то неможлива, але, коли правду казати, то ледве чи й бажана в інтересі кращого та скорішого наближення до великого ідеалу абсолютної правди, — стверджував Єфремов. — Життя людське — кипуче, справжнє життя — складається бо з суперечок, з боротьби та спіткання усяких супротивностей, і тільки цим шляхом виробляються, здебільшого, правдиві погляди, гартуються сили на працю, підіймається дух на високості того *standpunkt*'у, де зникають почасти різниці, а панує єдина непідкупна правда. Зустрічаючись серед таких суперечок, ріжні погляди та думки неоднакові стирають з себе, мовляв, гострі рубці свої, вигладжуються та шліхтуються; відпадають у цьому процесі потроху однібічні помилки та упередження, а те, що в них правдивого є, все більше наближається одно до одного і з того синтезу складається нарешті та єдина правда, що провадить людськість по шляху невинного поступу» [15, с. 102].

У статті «В поисках новой красоты (Заметки читателя)», аналізуючи розвиток літературних напрямів та шкіл, С. Єфремов аргументував необхідність незалежної преси для суспільства, вказав на роль, яку вона відіграє у розвитку української літератури, описав її принципову схему: «Более или менее независимая пресса играет при этом роль клапанов, через которые направления проходят в жизнь, пропагандируются, находят то или иное выражение и затем, прошедши сквозь призму общественного мнения, возвращаются обратно, часто уже измененными, исправленными от недостатков, очищенными от крайностей и дополненными» [7, кн. 10, с. 109].

С. Єфремов стояв на позиції, що українське письменство впродовж своєї історії ніколи не обслуговувало владу й «не зналося з меценатством усяких можновладців». Адже: «Меценатство, персні й табачниці вносять тільки деморалізацію туди, де панувати повинна абсолютна чистота Духа й непідкупна служба народнім інтересам» [14, с. 127]. Ця думка Єфремова стосовно незалежності преси цікава тим, що майже вся українська періодика кінця ХІХ — початку ХХ ст. була дотаційною. Є. Чикаленко у «Спогадах» згадує, як він, крупний землевласник, і В. Симиренко, український цукро-заводчик, щороку покривали дефіцит бюджету журналу «Киевская Старина», а згодом підтримували фінансово «Громадську Думку», «Нову Громаду», «Раду», «Україну». Навіть найбільш вдалих у фінансовому плані видавничий проект «Вік», ідеологом та редактором якого був С. Єфремов, підтримувався коштами Всеукраїнської загальної організації. Як правило, меценати не намагалися впливати на редакційну політику видань, довіряючи видавцям, хоча Є. Чикаленко й описав суперечки В. Леонтовича (посередника між українськими діячами й В. Симиренком) та Б. Грінченка щодо позиції «Громадської Думки» у вирішенні земельного питання [17, с. 335]. Очевидно, що Єфремов прагнув і фінансової незалежності, розраховуючи, що читачі будуть утримувати свою пресу: «...трудящі маси єдина аудиторія наша, на яку можемо рахувати й якої інтереси обороняти» [15, с. 122].

Варто зауважити, що принципові демократизму Єфремов був вірний до кінця своєї творчої діяльності. Деякі дослідники його публіцистичної, літературно-критичної спадщини (Е. Соловей, Г. Грабович) вважають, що така послідовність зробила його заручником власної концепції, адже, надмірно ідеологізувавши літературний процес, пропагуючи вже у радянський час «суспільну, навіть активістичну роль для літератури і літературознавства і зазначивши, що власне ефективне виконання таких завдань є суть і ціль літератури», С. Єфремов увійшов «у такт» з офіційною догмою [6, с. 11].

Із принципу демократизму органічно випливають зміст та форма української преси: «Боротьба за добро народне — за політичне, національне й економічне визволення трудящих мас, за рівне усім право, за правдиву освіту і т. п., і т. і. — такий мусить бути зміст нашої нової преси; жива народна мова — така повинна бути її форма» [14, с. 127].

С. Єфремов уважав, що українська преса початку ХХ ст. є продовженням традицій українського письменства ще від ХVІІІ ст. Тому видання, що з'являлися починаючи з кінця 1905 р., він означив терміном «новонароджена преса», а досвід попередників був лише штучно зупинений репресіями російської влади. «Коли б з часів «Основи» не перервано було нитку періодичної преси, то досі ми, напевне, б мали велику газетну й журнальну літературу й не доводилося б це діло починати наново по 40 роках мовчання з такими труднощами, як тепер... — відзначав Єфремов. — За цей час ми виробили б принаймні традиції власної преси, виховали б робітників для неї, привчили б читачів до рідного слова і з усієї цієї зброї скористувались би зараз, скоро слушний час наспів» [14, с. 121].

Своєрідним було ставлення Єфремова до системи української преси в Галичині, що певним чином відображало настрої частини політиків та громадських діячів у підросійській Україні. На думку С. Єфремова, Львів через репресії російського уряду проти українства був штучно витвореним тимчасовим осередком, який аж ніяк не міг стати справжнім центром усього українського життя. Тому й галицька преса була місцевою, регіональною й не могла претендувати на статус загальноукраїнської. «Хоч деякі з галицьких органів і силкувалися стати всеукраїнськими, — стверджує С. Єфремов, — але, маючи під собою *de facto* обмежений ґрунт, працюючи виключно на галицького читача, галицька преса *volens-nolens* повинна була себе раз у раз обмежувати і тому завше мусіла бути вузько локальною» [14, с. 123—124].

Сформувавши теоретичний фундамент, на який мала б опертися новостворена українська преса, С. Єфремов усвідомлював, що треба правильно й чітко визначити тактичні цілі й практичні завдання. Адже українська періодика ступила на поле, де панували російські видання різного стибу: урядові, буржуазно-монархічні, ліберально-буржуазні (насамперед кадетські), марксистські, соціал-демократичні (зокрема більшовицькі), есерівські, чорносотенні тощо. Російська періодика була популярною серед українського читача — це засвідчує у своїх «Спогадах» видавець «Ради» Є. Чикаленко, згадуючи як приклад московський «Сын Отечества», що друкував есерівські прокламації у передовицях [17, с. 334—343]. Особливо великого поширення набули серед молодих українців ро-

сійські видання, які вийшли явочним порядком після «Височайшого маніфесту» від 17 жовтня 1905 р. Тому, щоби конкурувати з російською пресою, згуртувати навколо українських видань свого читача, треба було відразу позиціонуватися відповідним чином — змістом, тематикою, майстерністю. «Одного разу досвід і нам, українцям, показав, що то значить не піти за часом і взяти негодящу ноту, — аналізував Єфремов помилки попередників. — «Основа» не здобула великої популярності саме через те, що в 1861 р. своїм тоном і змістом була вже анахронізмом: проповідуючи ідеали кирило-мефодіївських братчиків, основ'яне не зважали, що згадані ідеали як на той час уже припізнилися, що життя за десять років посунулося наперед і випередило мрії наших братчиків» [14, с. 122].

Отож, уважав С. Єфремов, чи не найважливіше завдання для молоді української преси — «це визначити цілком певно та виразно свою позицію і стати на неї твердо, щоб потім з неї не сходити» [15, с. 101]. І окреслив практичні завдання, які час ставив перед українською пресою: «...політичне усвідомлювання й виховання народних мас, як прищеплювання серед його ідей нового життя, як розвіювання туману пережитого і т. і., і наша новонароджена преса повинна йти на ту практичну роботу в першій лаві. [...] І коли ми, робітники преси, зуміємо поєднати зрозуміле народове слово з цікавим для його і йому потрібним змістом, то будучина нашої преси забезпечена» [14, с. 128]. Як приклад нерозуміння завдань новоствореної української періодики, що повертають журналістів на «арену якихось дрібних філологічних турнірів, не цікавих справді живим людям», С. Єфремов вказував на статтю І. Нечуя-Левицького «Сьогочасна часописна мова на Україні», надруковану у першому номері журналу «Україна» за 1907 р., називаючи виступ класика «одним з найяскравіших, може, виразів такого обивательського погляду на українську пресу й разом пам'ятним показником нашого внутрішнього безвладдя...» [5].

Розмірковування над стратегічними й тактичними завданнями української преси на початку ХХ ст. привели С. Єфремова до ставлення важливої проблеми «журналіст—читач», зокрема їх стосунків, розуміння один одного, взаємного впливу. Це складне питання і сьогодні актуальне в теорії та практиці публіцистики.

Письменство, за визначенням С. Єфремова, — «се, насамперед... «взаимодействие» двох факторів: з одного боку тих готових

сил, що безпосередньо беруть у ньому участь, тобто — письменників, а з другого боку — того осередку, в якому силам отим доводиться працювати, того ґрунту, на який їхня праця падає — тобто публіки, читачів». І саме від їх обопільного впливу залежить розвиток письменства. Для письменника потрібен «читач-друг», без нього він так само безсилий, «як реактив без відповідного елемента в хімічному процесі, і коли даний елемент під впливом реактива перетворюється на інший, то й сам реактив зазнає того перетворення, еднаючись з елементом» [4, с. 147]. Надзвичайно міцний такий зв'язок повинен бути, на думку Єфремова, у публіцистиці, адже публіцист не може не те що працювати, а навіть про працю і думати, не маючи належного «підґрунтя» у тих тисячах людей, що до його слова прислухаються і так чи інакше на нього реагують: «Не чуючи певної підпори у себе за плечима, публіцист ніяк не може справляти свого завдання, — адже не тільки він кидає в якісь безвісні простори свої слова, але й відтіля, з тих просторів, одбірає усе — і зміст, і форму своїх творів; він не може рахувати на того читача, що прийде ще колись там, йому зараз мусить бути ґрунт, на який би падали його зерна-думки. [...] Для майбутньої «злоби» знайдуться свої працівники, а теперішні повинні зараз же попадати в тон сучасній «злобі», і вишукуючи її, разом вишукувати й тих, хто «злобу» сю так само розуміє й так само шукає відповіді на прокляті питання сучасності» [4, с. 147—148].

Відсутність такого «знайомства» читача і журналіста, які один для одного були «іксами», зміна позицій, вагання між вибором тем і способів їх трактування стали більшою мірою причиною серйозних невдач в українській періодиці 1905—1907 рр., аніж урядові утиски, — вважав С. Єфремов, бо «газета чи й журнал повинні бути барометрами життя в тому розумінні, що вони повинні відбивати на собі вимоги своїх читачів, чуїно прислухатися до їх і давати відповідь саме на те, що даного часу читачів найбільше цікавить» [4, с. 152].

С. Єфремов надавав великого значення підготовці та фаховій майстерності працівників періодичних видань, уважаючи цей критерій запорукою успішності української журналістики та серйозним аргументом у конкуренції з російськими ЗМІ. Українська преса (якщо не брати до уваги Галичину) на початку ХХ ст. фактично не мала ні професійних працівників — творчих і технічних, ні відла-

годженої системи, яка б сприяла набуттю ними досвіду та навиків, ні механізму розповсюдження періодичних видань тощо. Ці проблеми особливо загострилися упродовж 1905—1906 рр., коли майже одночасно почали або мали виходити понад три десятки видань. До 1907 р. «дотягнули» лише три: «Рада», «Світова Зірниця», «Рідний Край». Соротник С. Єфремова, Б. Грінченко, аналізуючи причини серйозних невдач у відродженні української періодики, серед інших відзначив й відсутність практичного досвіду у працівників новостворених газет та журналів: «Збирали ми й видавали фольклорні матеріали, писали іноді наукові розвідки з етнографії, історії або історії літератури, складали науково-популярні книжки, komponували вірші, повісті та драми. І найменше ми бралися до того, чого найбільше треба для періодичного видання — до публіцистики» [2]. Є. Чикаленко зазначав, що справжніх газетних працівників серед його однодумців майже не було, лише такі, що пробували свої сили в місячних журналах. За справжніх журналістів він уважав лише Грінченка, Єфремова, Леонтовича та Матушевського [17, с. 337].

Професійний журналіст, редактор, видавець С. Єфремов завжди ставив високу планку для працівників новонародженої української преси. Незважаючи на дефіцит літературних працівників, він безкомпромісно протидіяв приходу у літературну діяльність випадкових людей. У статті «Литературный Бонавентура» він відтворив проникнення у творчий процес бездар, використовуючи персонаж — Бонавентуру-копача — із комедії І. Тобілевича «Сто тисяч», який, зневірившись у якусь мить знайти скарб, заявив, що копає останній раз, а як не знайде гроші, то засяде за літературну роботу, — все одно гроші. Бонавентура визначається, що писатиме малоросійські комедії, хоча до писання ставиться зневажливо: «Се пустяк, одно баловство» [8]. Специфічну хвилю, що приносить у літературну діяльність випадкових, непрофесійних працівників, Єфремов означив як «бонавентурний дух».

Фаховість, на його думку, — це перш за все об'єктивність та правдивість. Цей принцип С. Єфремов декларував у одній із своїх перших проб пера п. н. «Полеміка київських часописів з приводу українського питання», написаній на прохання М. Грушевського для львівської газети «Діло», про що автор згадує у своїх ранніх, ще семінарських, записах — «Щоденнику: 1895—1896 рр.» [16]. Під-

сумовуючи полеміку двох київських видань — «Киевлянина» та «Киевского Слова», С. Єфремов наголошує: «Нехай «Киевлянин» пам'ятає, що обов'язок чесної часописи — говорити одну тільки правду, чи то про ворогів, чи то про приятелів своїх. Ми цілком віримо «Киевлянину», що йому не подобається національний рух українців, але сміємо думати, що не все те, що йому не подобається, — нісенітниця. Ще одна увага «Киевлянину»... для чесної часописі: всякі доноси — річ цілком ненормальна» [12].

Принциповість у відстоюванні своєї позиції, правильне ставлення проблеми, вибір й обговорення тем, які життя виносить на поверхню, — ось критерії професійності журналіста й редакційної політики, бо «лихо тоді буде, коли з широкого та родючого поля принципіальних розмов зійдемо на вузькі манівці дрібно-партійних або й особистих суперечок і дурно витрачатимемо сили на пропащу працю обопільних докорів та сварки...» [15, с. 122]. Аналізуючи зміст гумористичного журналу «Шершень», теми, що їх заторкувала редакція, С. Єфремов відзначав, що засоби його мізерні, суто школярські, дотеп убогий, важкий і незрозумілий, з прикметами бездарності. «Кожен твір сатиричний, — акцентував Єфремов, — повинен тремтіти живчиком сучасності, нападатися на самий корінь того або іншого лиха...» [3].

Полеміку й критику, вибудовану на фактах й аргументах, С. Єфремов уважав за необхідну умову професійності й дуже потрібну для української преси та її читача: «Принципальна полеміка — річ корисна, бо виясняє справу, коли не самим полемістам, то хоч стороннім людям, — і проти такої полеміки, іноді досить гострої, нічого сказати не можна. Так само й найгостріша критика, заснована на певних фактах, мусить бути для добра самого письменства. Але дрібні партійні чи особисті суперечки, зачіпки та передирки, але хаотична критика з недоведеними закидами, але легковажне відношення до справи — це все нікому ще чести не зробило. Не зробить, певне, і нашій пресі» [15, с. 123]. Сам Єфремов демонстрував прекрасні взірці полемічного стилю. Його науково-публіцистичний літературно-критичний трактат «В поисках новой красоты (Заметки читателя)», опублікований у «Киевской Старине» 1902 р., був призвідником гострої полеміки серед української інтелігенції.

Літературознавці (О. Бабишкін, М. Ільницький, П. Колесник, М. Нечиталюк, Ф. Погребенник, Е. Соловей, М. Шумило та ін.), як правило, розглядають цю працю С. Єфремова лише як реакцію критика на появу в українській літературі нової хвилі модерних письменників, що прагнули до розриву з усталеними традиціями — описовістю, етнографічним побутовізмом. А полеміку навколо неї — різне потрактування мистецтва як суспільного явища представниками двох літературних угруповань, що принципово відрізнялися своїми ідейно-естетичними уподобаннями.

Окрім цих теоретичних питань із сфери теорії літератури, С. Єфремов поставив на публічний огляд проблеми фундаментальних засад функціонування української преси: принципів і безпринципності, моральності, цинічності, підміни понять. Він закидає «Літературно-Науковому Вістникові», що той друкує твори, які, за його визначенням, є порожнім місцем, набором слів без усякого змісту, придатних лише для гумористичних видань. «Всякий автор волен, розумеється, писать, что и как ему угодно, но появление всевозможных «пустых мест» на страницах серьёзного и уважающего себя органа не может быть оправдано даже тем, что его «редакция не в'яжучися ніякою доктриною, ані теоретичною формулою, допускає до голосу всі напрямки», как значится в последнее время в проспектах «Вістника», — зауважує Єфремов. І відразу ж застерігає: «Ведь отсюда недалеко и до полной безпринципности, которою при желании также можно оправдывать беспристрастием и желанием предоставить голос каждому направлению» [7, кн. 12, с. 402].

Фактично автор статті «В поисках новой красоты (Заметки читателя)» засумнівався у придатності принципу «міжпартійності» І. Франка та М. Грушевського стати теоретичним фундаментом для реформ і розвитку системи української преси.

На такий закид С. Єфремова не міг не відреагувати І. Франко, вступивши в полеміку зі статтею «Принципи і безпринципність». Він дорікнув Єфремову, що той неправильно процитував текст із проспекту «Вістника», пропустивши слова, які чітко позиціонують редакцію: «...не відмовляє місця нікому, у кого видно правдивий талант, любов до рідного народу та його слова, бажання його розвою». Цими словами, на думку Франка, редакція «досить виразно загородила себе від закиду в безпринципності в питаннях фундаментальних у

нашому життю, а то в питанні національному й культурному». «Поміщення одної або другої праці, яку він вважає пустим місцем, а хтось інший може не вважати її тим, ще не оправдує такого закиду, — зауважив Франко. — Питання про принципи в штуці, це питання про те, що таке штука. На се питання можна відповісти всіляко, та в усякім відповідь, яку дає д. Єфремов, буде трохи одностороння» [18, с. 115].

Полеміка про принципи і теоретичний фундамент української преси продовжилася уже наприкінці 1906 — на початку 1907 рр., коли М. Грушевський почав переносити видавничо-журналістську й організаційну діяльність із Галичини до Наддніпрянської України.

Найважливіший висновок нашої статті: С. Єфремова можна вважати ідеологом побудови системи української преси у Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст. Його теоретичні міркування створили підґрунтя для практичної діяльності відродженої української журналістики.

С. Єфремов уважав пресу головною трибуною, внутрішнім двигуном українського руху. Відродження української періодики на зорі ХХ ст. збіглося із складними соціально-економічними та політичними процесами, що відбувалися у Росії. А такий час, на його думку, дуже незручний для відродження української преси, «бо форми життя швидко міняються, події біжать шаленим темпом, а новонародженцям не одна тільки робота поспішатися за ними, а ще дещо надолужувати треба і з того, що вже навіки для других минулося» [14, с. 125]. Тож перед відродженою українською журналістикою на порубіжжі століть постало складне завдання: окреслити чітко свої позиції та визначити їх внутрішній зміст і форму; сформулювати стратегію і тактику розвитку, практичні завдання. Якщо стисло охарактеризувати погляди С. Єфремова на завдання української преси початку ХХ ст., то, згідно з його концепцією, основою відродженої періодики має бути «глибокий і невідкупний демократизм», тобто праця винятково заради інтересів народу. Усе інше треба відкласти до кращих часів, адже «інтереси народні мусять стояти у робітників нашої преси на першому плані, певна річ, в такому освітленні, якого вимагають здобутки вселюдського поступу» [14, с. 127—128]. Налагодження зв'язку «преса—читач» є необхідною умовою поступу української журналістики, а фаховість

працівників видань — чи не найважливішою передумовою цього зв'язку. С. Єфремов не вважав, що традиції й концептуальні принципи системи української преси в Галичині мають бути автоматично застосовані у процесі відродження періодики в Україні.

Теоретичне обґрунтування С. Єфремовим позиції і завдань української преси на початку ХХ ст. — вагомий внесок до національної науки про теорію та історію журналістики.

1. *Голубенко П.* На варті українського відродження: Сергій Єфремов як публіцист / П. Голубенко // *Сучасність*. — 1983. — № 6. — С. 36—48.
2. *Грінченко Б.* Тяжким шляхом: Про українську пресу / Б. Грінченко. — К., 1907. — С. 17.
3. *Єфремов С.* Відгуки з життя та письменства / С. Єфремов // *Нова Громада*. — 1906. — Кн. 4. — С. 127.
4. *Єфремов С.* Відгуки з життя і письменства / С. Єфремов // *Літературно-Науковий Вістник*. — 1907. — Т. 38, кн. 4.
5. *Єфремов С. О.* Історія українського письменства / С. О. Єфремов. — К., 1995. — С. 570—571.
6. *Єфремов С.* Літературно-критичні статті / С. Єфремов ; упорядкув., передм. і прим. Е. Соловей. — К. : Дніпро, 1993. — 351 с.
7. *Єфремов С.* В поисках новой красоты (Заметки читателя) / С. Єфремов // *Киевская Старина*. — 1902. — Т. 79.
8. *Єфремов С.* Литературный Бонаventura / С. Єфремов // *Киевская Старина*. — 1905. — Т. 88, кн. 2. — С. 302.
9. *Кримський А.* Життєпис і літературна діяльність С. О. Єфремова / А. Кримський // *Записки історично-філологічного відділу ВУАН*. — 1923. — Кн. 2/3 (1920—1922). — С. 42—48.
10. *Кримський А.* Спис праць С. О. Єфремова / А. Кримський // *Записки історично-філологічного відділу ВУАН*. — 1923. — Кн. 2/3 (1920—1922). — С. 48—92.
11. *Нашкерський А.* Михайло Грушевський та Сергій Єфремов: дві концепції української журналістики / А. Нашкерський // *Збірник праць кафедри української преси*. — Львів, 1995. — Вип. 1. — С. 105—112.
12. *Охріменко С.* [Єфремов С.]. Полеміка київських часописів з приводу українського питання / С. Охріменко // *Правда*. — 1896. — Ч. 9. — С. 144.
13. *Різун В.* Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства : монографія / В. Різун, Т. Трачук. — К., 2005. — С. 50—58.
14. *Сергій [Єфремов С.]*. Відгуки з життя та письменства / Сергій // *Нова Громада*. — 1906. — Кн. 1.

15. *Сергій [Єфремов С.]*. Відгуки з життя та письменства / Сергій // Нова Громада. — 1906. — Кн. 3.
16. НБУВ. Інститут рукопису. — Ф. 317, спр. 53. — Арк. 223.
17. *Чикаленко Є.* Твори / Є. Чикаленко. — К., 2003. — Т. 1: Спогади 1861—1907.
18. *Франко І.* Принципи і безпринципність / І. Франко // Літературно-Науковий Вістник. — 1903. — Т. 21, кн. 2. — С. 114—119.

Олеся Дроздовська

ВОЛОДИМИР ЛАСОВСЬКИЙ І «УКРАЇНСЬКІ ВІСТИ»
(ЛЬВІВ, 1935—1939 рр.): НЕВІДОМІ СТОРІНКИ
ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИСТЕЦТВОЗНАВЦЯ

У статті досліджено творчий доробок українського мистецтвознавця й журналіста Володимира Ласовського на сторінках львівського щоденника «Українські Вісти».

Ключові слова: *Володимир Ласовський, «Українські Вісти», малярство, кіно- та фотомистецтво, публіцистична творчість.*

В статье исследовано творческое достояние украинского искусствоведа и журналиста Владимира Ласовского на страницах львовского ежедневника «Українські Вісти».

Ключевые слова: *Владимир Ласовский, «Українські Вісти», живопись, кино- и фотоискусство, публицистическая деятельность.*

The creative contribution of the Ukrainian art critic and journalist Volodymyr Lasovs'kyu on the pages of the Lviv daily «Ukrains'ki Wisty» has been studied in this paper.

Key words: *Volodymyr Lasovs'kyu, «Ukrains'ki Wisty», painting, kino- and photographic art, publicistic activity.*

У широких колах українських науковців, поціновувачів і знавців вітчизняної культури, високого мистецтва і його діячів Володимир Ласовський відомий передусім як мистецтвознавець і маляр-модерніст, якому, стверджують фахівці, так і не вдалося сягнути творчих вершин через соціально-політичні обставини, в яких йому судилося народитися і жити [5]. Найпліднішим періодом його малярської діяльності були 30-ті рр. ХХ ст. Сучасник В. Ласовського, І. Іванець, таким чином оцінив його живописання: «Формалізм, себто малярсь-